

Co může památková péče získat z critical heritage studies?

Vít JESENSKÝ

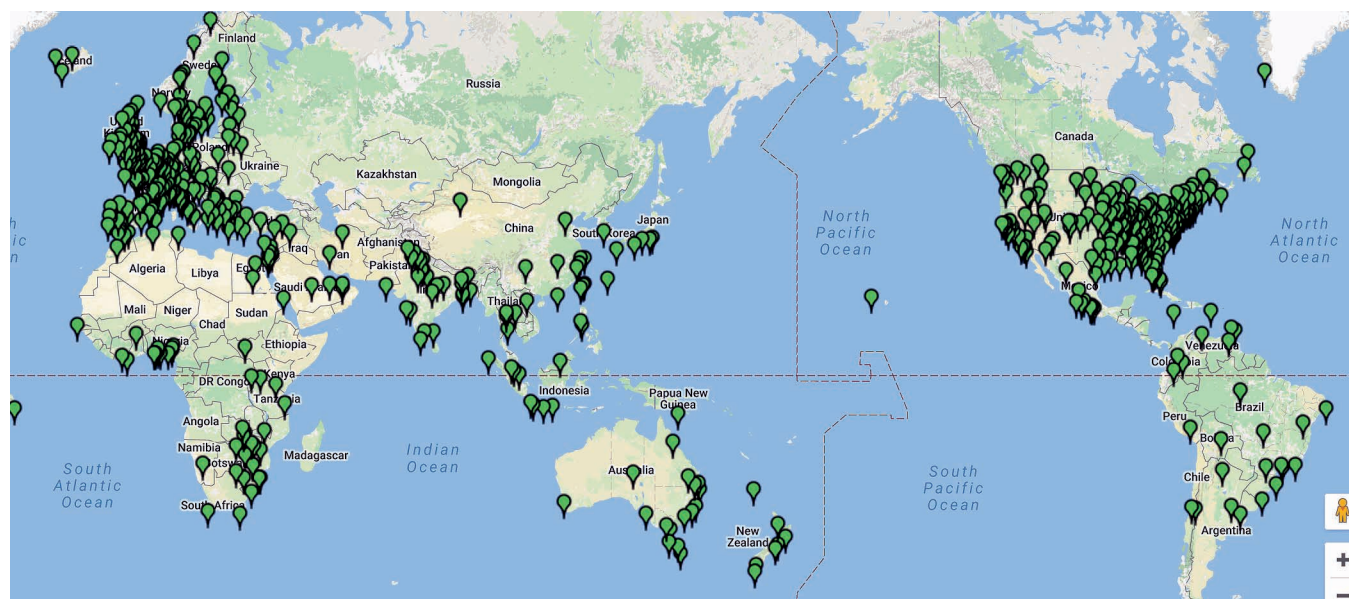
ABSTRAKT: *Critical heritage studies představují v současné době svrchovaný dynamický vědecký multiobor, který se zabývá konceptem kulturního dědictví jako sociálním procesem utvářeným komunitami a společensko-politickou mocí. I přes blízkost cílů je vzájemný diskurs s památkovou péčí nejen v naší zemi nerozvinutý. Cílem této stati je identifikovat a analyzovat část problematiky a výstupy heritage studies, které mohou být přínosné nebo podnětné pro praxi i teorii památkové péče, a naznačit zároveň překážky takového využití. Je upozorněno na odlišnosti v pojetí kulturního dědictví a památek, v přístupu k praxi, metodologii i na odlišnosti v mezinárodním diskursu. Potenciální přínos je shledáván v zprostředkování širšího kontextu péče o kulturní dědictví, v prohloubení interdisciplinarity zvláště při výzkumu, možné spolupráci v analýze kvality památkové péče a v širším koncipování památkových hodnot, zejména sociálních.*

KLÍČOVÁ SLOVA: critical heritage studies; kulturní dědictví; teoretické přístupy; česká památková péče

What can heritage care gain from Critical Heritage Studies?

ABSTRACT: *Critical heritage studies are a sovereign dynamic multidisciplinary field that deals with the concept of cultural heritage as a social process formed by communities and socio-political power. Despite the closeness of their objectives, the mutual discourse with heritage care as such is not very developed, and not only in the Czech Republic. The aim of this article is to identify and analyze part of the issues and outputs of heritage studies that may be beneficial or stimulating for the practice and theory of heritage care and to indicate the obstacles to such use. It draws attention to differences in the concept of cultural heritage and heritage properties, in the approach to practice, methodology, and in international discourse. Potential benefit is found in the mediation of the broader context of care for cultural heritage, in the deepening of interdisciplinarity in research, in possible cooperation in the analysis of the quality of heritage care, and in the broader conception of heritage values, especially social ones.*

KEYWORDS: critical heritage studies; cultural heritage; theoretical approaches; Czech heritage care

1

Obr. 1. Mapa ukazuje rozmištění 1 800 členů Association of Critical Heritage Studies po celém světě k září 2016. Zdroj: Quarterly ACHS Newsletter, Issue 3, October 2016. Převzato z: <https://www.criticalheritagestudies.org/september-2016-achs-newsletter-issue-3>, vyhledáno 20. 11. 2021.

Jedním z určujících podnětů a oborotvorných faktorů dnešní památkové péče je vymezování její podstaty, hranic a kontextu jejího působení, které jsou udržovány jako neotřesitelné oborové pilíře. Definování, reflexe a ověřování celospolečenské praxe památkové péče jsou hlavními východisky kontinuity i rozvoje dané oblasti a jako takové jsou hlavním tématem teorie oboru. Nedostatečně uvědomování si cílů a svébytného předmětu památkové péče a její pozice v životě společnosti i jedinců lze zaznamenat v řadě odborných textů i na úrovni verbální argumentace odborníků. Ať už v takových případech jejich autoři jako památkáři upřímně vyjadřují stanoviska památkové péče, formulují památkové hodnoty, památkové postupy nebo se k těmto odborným úkolům z různých důvodů snaží přihlásit, z hlediska teorie a metodologie památkové péče jde většinou o pokusy ne zcela promyšlené a někdy až povrchní. U autorů nepamátkářů je dostatečná odbornost v památkové péči ještě komplikovanější.¹ Zabývání se každodenní agendou pohlcuje u nás profesionální památkáře natolik, že nepocítují pochybnosti o cílech a předmětu svého oboru. Zatímco v problematice poznání a udržování hmotných památek je metodologická a částečně teoretická opora systematicky rozvíjena,² v otázkách komplexní péče je často pasivní, konzervativní.³

Konkrétním polem, které poskytuje památkové péči příležitost k žádoucí interdisciplinární i mezinárodní konfrontaci s širší společenskou praxí, mohou být critical heritage studies. Ta nejsou jen disciplinárně blízká, ale přímo do památkářské domény intervnující. Cílem tohoto článku je identifikovat a analyzovat možné oblasti a výstupy daného multioboru, které mohou být pro praxi i teorii památkové péče podnětné, a naznačit případné komplikace takového využití. Nejde ani o prezentaci, ani kritiku samotných studií. Při zpracování jsem užíval komparativní metodu vycházející z praktických zkušeností i studia odborných textů, zároveň se pro mne stala velice produktivním zdrojem poznání také poslední konference *Association of critical heritage studies* v roce 2020.⁴

Critical heritage studies (dále jen CHS), neboli kritická studia dědictví,⁵ jsou integrujícím oborem, který se zabývá kulturním dědictvím, přičemž cílem je porozumění jeho podstatě a pouze částečně jeho koncepčně politické řešení.⁶ Předmětem CHS je kontinuální, tedy vždy aktuální zkoumání a dohadování o koncepci kulturního dědictví a vztahu mezi ním, lidmi a mocí.⁷ Heritage studies náležejí k mladým a stále se formujícím vědním oblastem, které se snaží o syntézu specializovaných disciplín v předmětné oblasti s úmyslem dosáhnout nové kvality a většího dopadu (podobně jako např. kulturní studia). V neposlední řadě je zde rozvíjeno intenzivní mezioborové, personální a názorové propojování. Hlavními zapojenými disciplínami jsou kulturní a sociální antropologie, etnologie, archeologie, obecná historie, politologie, muzeologie, sociologie, psychologie, ale také management, socioekonomická geografie, ekologie, turismus, architektura a urbanismus. Objekt zájmu studií – kul-

■ Poznámky

1 V domácí realitě neexistuje systematické formální vzdělávání v památkové péči (samostatný studijní obor). Získání památkářské odbornosti je proto objektivně omezené. Také zde narážím na problém, kdo všechno je odborný památkář. Odpověď není předmětem tohoto článku.

2 Děje se tak prostřednictvím produkce odborných metodik, výzkumem, pořádáním konferencí a seminářů, odborným publikováním i vzděláváním a v neposlední řadě vyžadovanou agendou památkářů.

3 Nedostatečně tak reaguje na dynamickou proměnu společenského i přírodního vývoje, i když ta se nezadržitelně projevuje i v praktických záležitostech naší památkové péče (rozšiřování objektů zájmu, prosperita a související ekonomická exploatace památek, informační a komunikační boom atd.).

4 Víť Jesenský, Konference Association of Critical Heritage Studies 2020 v kontextu několika konferencí o kulturním dědictví, památkách a památkové péči, *Zprávy památkové péče* LXXXII, č. 4 (v tisku).

5 Míněno je ve skutečnosti kulturní dědictví, pojímané přimárně v nejširším smyslu pojmu jako dědictví kultury včetně biokulturního dědictví. Přímý český překlad CHS není užíván.

6 Následující charakteristika není a nemá být zevrubnou analýzou oboru CHS ani jeho pozice v sociálních a humanitních vědách. Jde o stručné naznačení oborových obrysů a názorů ovlivněné účelem využití pro analýzu a interpretaci vazby na praxi památkové péče.

7 Andrea Witcomb – Kristal Buckley, Engaging with the future of „critical heritage studies“: looking back in order to look forward, *International Journal of Heritage Studies* 19, 2013, No. 6, s. 562–567. – Jeremy Wells, *What is Critical Heritage Studies and how does it incorporate the discipline of history?*, dostupné z: <https://heritagestudies.org/index.php/2017/06/28/what-is-critical-heritage-studies-and-how-does-it-incorporate-the-discipline-of-history/>, vyhledáno 30. 4. 2021.

turní dědictví – je sice klíčovým a permanentně nedořešeným východiskem, všeobecně však zahrnuje veškeré kulturní doklady minulosti, nejen kulturní díla, nýbrž i další projevy kultury, jednání, zvyky, politiku, výchovu a vzdělávání, biokulturní jevy, atd. Kolektivním subjektem utvářejícím kulturní dědictví je chápána společnost, zvláště však komunity. Metodami jmenovaného multioboru jsou pak fakticky postupy odpovídající tradičním disciplínám společenských a humanitních věd, přičemž dominuje výzkum teoretický, kvalitativní, méně empirický.⁸ Obor se tedy reálně ustavil jako vědecký.⁹ K etablování a respektu multioboru zásadně přispělo jeho realizování prostřednictvím samostatných vysokoškolských vzdělávacích programů na řadě světových univerzit včetně těch prestižních.¹⁰ Celá tato praxe ještě více profilovala CHS jako sféru akademickou.

Postupný rozvoj heritage studies již probíhá více než 35 let. Studia vznikala jako reakce na dosavadní neproblematické pojetí kulturního dědictví, zavedené a prosazované především památkovou péčí a muzejnictvím, jež nemohly nadále plně odborně pokrývat nakládání s rozsáhlými a odlišně definovanými kulturními dědictvím. Dobovými podněty pro formování CHS bylo odmítnutí modernistického pojetí kulturního dědictví jako univerzalistického, tj. odtrženého od historie i lokality, dále postmoderní a poststrukturalistický posun ve filozofii a sociálních a humanitních vědách zabývajících se kritikou autority a mocenským vlivem (vlastnictvím, nárokem na ovládnutí znalosti),¹¹ prosazující se interdisciplinarita, rozvinutá globalizace (v kulturním dědictví institucionálně posílená UNESCO), postkolonialismus, podněty z neevropského prostředí odmítající postzápadní kulturní export, rozvoj komercializace, turismu a kulturního dědictví jako průmyslu atd.

Zpochybnuté postupy značně prakticistní památkové péče a zavrhané vymezení kulturního dědictví (typické pro jeho pojmání jako produktu)¹² byly nahrazeny trvalou diskusí o smyslu, způsobu utváření a působení kulturního dědictví v komunitách (*heritage* jako proces). Od počátku 21. století jsou heritage studies již emancipovaným oborem a stále více se soustřeďují na otázky své oborové metodologie. Jedním z prvotních podnětů byl odklon od „expertní doktríny“ zakotvený a uplatňovaný v památkové péči, muzeích i jiných institucích. Nový postup byl založen na východisku „zdola“ – tj. směrem z komunit (nadále necharakterizovány jako laické) a jejich zájmů, a proto bývá klasifikován jako demokratický.¹³ Se silícím důrazem především na kritické zkoumá-

ní, analýzu a důrazný dialog usilující o změny byl název oboru zpřesněn tím, že byl doplněn o adjektivum „critical“.¹⁴

Přelomovým počinem v mezinárodní organizaci CHS bylo založení mezinárodního sdružení – tzv. *Association of critical heritage studies* (ACHS) v roce 2010, které vydalo vlastní manifest,¹⁵ pořádá bieniální konference a disponuje oborovým časopisem *International Journal of Heritage Studies* (IJHS). Je příznačné, že CHS zaznamenávají největší rozmach v zemích multietnických a zároveň liberálních, s bohatou tradicí občanské společnosti a sociálních věd, jako je Velká Británie, Austrálie, USA, severské státy Evropy či Holandsko. Internacionální sdružování vede k funkci mezinárodní platformy. Multiobor zaštiťuje celá řada vědeckých i pedagogických osobností, jako je Laurajane Smith, Rodney Harrison, Tim Winter, Marie L. S. Sørensen, John Carman a další. Na spojnicí CHS a teorie a metodologie památkové péče se objevuje jen několik známých jmen: Kate Clark, Gamini Wijesuryia, Erica C. Avrami.

Charakteristiku critical heritage studies lze stručně shrnout tak, že vedle snahy o jednoznačně ohraničený multiobor¹⁶ se nadto jedná o významnou základnu diskursu kulturního dědictví, jejíž ambicí není praktická aplikace péče o toto dědictví, ale jeho výzkum a kritická debata o něm.¹⁷ Z výše uvedeného vyplývá, že CHS nejsou vůči památkové péči opozicí, ale také ne alternativou, jsou s ní v principu komplementární.

V samotném řešení otázky přínosnosti CHS pro památkovou péči se soustředím především na její tuzemskou praxi, podmínky a potřeby. Co se týká řešení problematiky v globálním měřítku, shledávám značnou spornost už v samém počátku (viz dále). Ve zde předkládaném a částečně zjednodušeném přístupu se projeví mimo jiné větší zatížení subjektivní zkušeností, spočívajících v uvažování z pozice praxe.¹⁸ Domácí společenská i oborová situace klade nicméně několik předmětných i metodických překážek zkoumání vztahu CHS a péče o památky. Na základě vlastní heuristiky si trávím tvrdit, že ve zdejší výzkumu není problematika heritage studies v intencích popsaného předmětu, komplexnosti a institucionálně personálního zázemí dosud téměř vůbec řešena. Proto u nás obor CHS nemůže být dostatečně etablován, nemá studijní a personální zázemí,¹⁹ a tudíž prozatím nejsou produkovány teoretické a metodologické výzkumné práce.²⁰

Zahraniční výzkum, diskuse a výstupy CHS jsou přítomny mnohdy ve východiscích, řešených problémech a činěných závěrech vzdáleny našemu, potažmo střeoevropskému kulturnímu

prostředí a realitě místní praxe. Je možno uvést ještě další obecnější odlišnosti disciplín značně komplikující hledání spolupráce, jako například různý oborový předmět, vztah k praxi, institucionální status, množství a tematické vymezení odborných publikací atd.

■ Poznámky

8 Lze to doložit většinou významných, citovaných a profilových studií, včetně téměř všech odkazovaných v tomto článku.

9 Při vědomí jejich širokého předmětu a ambicí vědeckého výkladu lze zvažovat, zda CHS neaspírají dokonce na určité samostatné vědecké paradigma.

10 Přehled institucí poskytujících vzdělání v CHS viz zde: <https://www.criticalheritagestudies.org/post-graduate-courses>, vyhledáno 30. 4. 2021.

11 Mluví se o sociologickém obratu ve vědecké metodologii. Břetislav Fajkus, *Filosofie a metodologie vědy*, Praha 2005, s. 209–224.

12 Toto dosavadní, ustálené a sjednocené pojetí kulturního dědictví se z perspektivy CHS jeví jako limitované. Kulturní dědictví by podle CHS mělo být nově nahlíženo především jako „politický akt“, jako výsledek mocenských vztahů. Viz *2012 Manifesto*, dostupné z: <https://www.criticalheritagestudies.org/history>, vyhledáno 30. 9. 2021.

13 Elizabeth Kryder-Reid, Introduction: tools for a critical heritage, *International Journal of Heritage Studies*, 24, 2018, No. 7, s. 691–693.

14 Tim Winter, Clarifying the critical in critical heritage studies, *International Journal of Heritage Studies*, 19, 2013, No. 6, s. 532–545.

15 *2012 Manifesto* (pozn. 12).

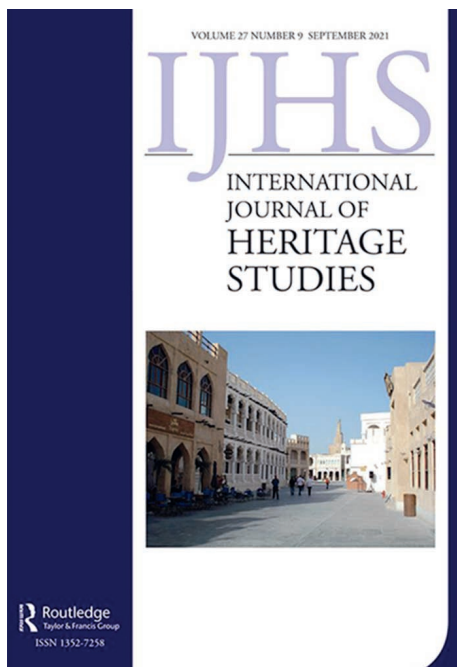
16 Označení multiobor je podníceno mou zkušeností s konferencí ACHS 2020 (pozn. 4).

17 Marie Lousie Stig Sørensen – John Carman (edd.), *Heritage studies. Methods and Approaches*, New York 2009.

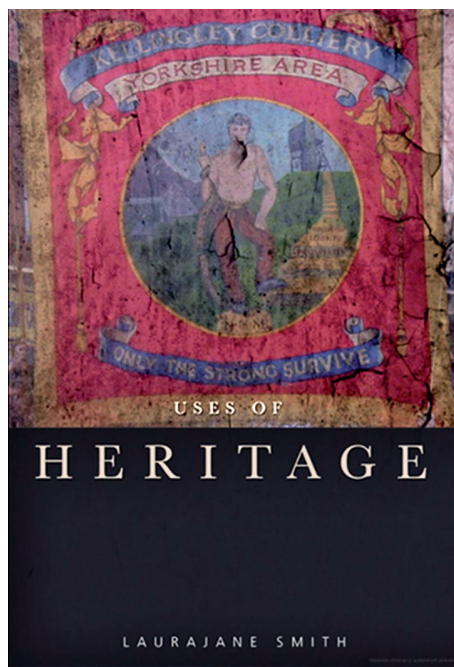
18 V naší památkové péči, která postrádá dostupné objektivní vyhodnocení praxe, to platí obzvláště. Zvolené východisko se zároveň odráží i v poněkud pragmatičtější argumentaci a možná věcnějším vyjadřování, než které se většinou užívá v abstraktním, byť často bohatém jazyku teorií a studií sociálních věd. Srovnej např. David Lowenthal, *The Heritage Crusade and the Spoils of History*, Cambridge 1998.

19 V Česku se zabývá oborem CHS na institucionální rovině (pokud vím) pouze Oddělení pro výzkum kulturního dědictví na Etnologickém ústavu AV ČR. Cílem tohoto oddělení je vycházet z konceptu CHS a zprostředkovávat jej. Viz <http://www.eu.avcr.cz/en/about-us/departments/departments-of-critical-heritage-studies/>, vyhledáno 30. 4. 2021. Z tuzemských vysokoškolských studií kulturního dědictví má k problematice blízko Centrum pro studium kulturně historického dědictví při Katedře dějin a didaktiky dějepisu PdF UK.

20 Spíše výjimečně lze na problematiku CHS narazit v některých česky psaných odborných textech či knihách, případně v odkazech článků.

2

3

Obr. 2. *International Journal of Heritage Studies*. Obálka aktuálního čísla předního oborového periodika zasvěceného výstupům z oblasti *Critical Heritage Studies*. Foto: archiv redakce.

Obr. 3. *Uses of Heritage* – obálka knihy od přední badatelky na poli *Critical Heritage Studies* Laurajane Smith. Kniha vyšla poprvé v roce 2006. Foto: archiv redakce.

Zmíněný handicap se zde pokusím překonat čerpáním ze zahraničních zdrojů, zároveň bude mým cílem kritická interpretace a vztahování daných závěrů CHS k praktickému uplatnění a realitě, v tomto případě v památkové péči. Ta ostatně vykazuje obdobnou nevýhodu. Zatímco domácí praxe profesionální památkové péče je vysoce rozvinuta, památková teorie a metodologie je silně utlumena, a proto je v této konfrontaci s CHS nezbytné aplikovat a případně přizpůsobovat výsledky jejich zahraničních či mezinárodních řešení.²¹ Relaci oborů sledují jak v teorii, tak praxi.

Prvotním a klíčovým faktorem zakládajícím určitou mimoběžnost CHS a památkové péče je rozdílné pojetí kulturního dědictví a památek. V obou případech nejde přitom pouze o empiricky dané objekty zájmu, ale konstrukty – výsledky oborové činnosti, a tudíž podstatné zdroje pro odvozování oborových teorií (zvláště pokud má být jejich základem reflexe praxe), metodologie i aplikace.

Koncept kulturního dědictví (*heritage*) je pochopitelně závažná a komplexní problematika, jejíž řešení dalece přesahuje tuto studii. Uvádím proto jen stručné rozdílové charakteristi-

ky, nikoliv analýzu a shrnutí výkladu pojmu, tak jak s ním v celé šíři pracují heritage studies.²²

Pojem heritage je v CHS dynamický, neuzavřený, stále intenzivně mnohostranně zkoumaný, někdy až k rezignaci na jeho definování,²³ což poněkud komplikuje jeho aplikovatelnost v praxi. Jednoduché formulace typu, že heritage jsou jevy z minulosti s kulturní hodnotou²⁴ (mými slovy dědictví kultury), jsou ve své obecnosti téměř nepoužitelné. Některé rozpravy CHS takovému pohledu odpovídají,²⁵ z jiných publikovaných výzkumů lze však odvodit užší zaměření na objekty či procesy spojené s místem.²⁶ Jde přitom o podstatný rozdíl. Zcela jiným směrem se budou ubírat naše úvahy, představíme-li si pod kulturním dědictvím třeba hudbu, gastronomii či politický systém, jinnam budou směřovat v případě, že budeme promýšlet památky např. ve formě světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO.²⁷ Také donedávna platná dichotomie kulturního a přírodního dědictví je již překročena, minimálně v sociálních a humanitních disciplínách.²⁸

Poněkud rozporuplné je zkoumání a stanovování pojmu „dědictví“ (*heritage*) z historického vývoje. To je součástí většiny studií zabývajících se konceptem a vývojem CHS. Odvozování totiž zaostává odkazuje na historii pojmu památky (a potažmo památkové péče) zvláště v Evropě jako na neopominutelný zdroj vývoje mladšího pojmu kulturního dědictví. Zároveň CHS toto evropocentrické působení v památkové péči kritizují a nedomyšlejí, že tak spojují do jedné historie dva odlišné po-

jmy.²⁹ Jiní badatelé nahlízejí *heritage* jako mnohem mladší fenomén s počátky odvislými od vzniku heritage studies v 80. letech 20. století.³⁰ Vedle logické provázanosti kulturního dědictví a vývoje kolektivní paměti a historie³¹ je za významný vliv na formování *heritage* považován průmysl kulturního dědictví, respektive turismus a obecně ekonomický rozvoj a trh.³²

■ Poznámky

21 Vít Jesenský, Co je teorie památkové péče, *Zprávy památkové péče* LXXVII, 2017, č. 6, s. 621–632.

22 Výraz kulturní dědictví je vlastně zužujícím překladem stručného anglického *heritage*, které, stejně jako jeho ekvivalenty v dalších jazycích, není jednoznačným termínem. Viz např. Sørensen – Carman (pozn. 17), s. 24. Záleží na kontextu užívání, protože důležité rozlišení kulturního a přírodního dědictví existuje i v angličtině, ale v námi řešené kulturní problematice se běžně mluví jen o *heritage*.

23 Sørensen – Carman (pozn. 17), s. 12.

24 Alexandra S. Kolesnik – Aleksandr V. Rusanov, *Heritage-as-process and its agency: Perspectives of (critical) heritage studies*, s. 1. Dostupné online: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3746304#, vyhledáno 10. 8. 2021.

25 Srov. např. zastoupení příspěvků z konference ACHS 2020 (pozn. 4).

26 David C. Harvey, *Pasts and Heritage Presents: temporality, meaning and the scope of heritage studies*, *International Journal of Heritage Studies* 7, 2001, No. 4, s. 319–338.

27 Zvláštní podvojnost lze nalézt v monografii Rodney Harrisona, který sice v úvodu přitakává *heritage* jako širokému dědictví kultury, ale ve většině dalšího textu řeší metodologické otázky jen v rozsahu památek a případně památek UNESCO. Rodney Harrison, *Heritage. Critical Approaches*, London 2013.

28 Např. v ambiciózním výzkumu *Heritage Futures* byla „natureculture“ jedním z hlavních východisek. Viz <https://heritage-futures.org>, vyhledáno 10. 8. 2021. Též Hana Horáková, Tematická sekce. Přehodnocení hranic mezi kulturou a přírodou pod vlivem globálních sil, *Český lid* 104, 2017, č. 2, s. 173–181.

29 Tim Winter, *Heritage studies and the privileging of theory*, *International Journal of Heritage Studies* 20, 2014, No. 5, s. 556–572. – Harvey (pozn. 26). – Laurajane Smith, *Uses of Heritage*, London 2006, s. 88–95. – Sørensen – Carman (pozn. 17).

30 Emma Waterton – Steve Watson, *Heritage as a Focus of Research: Past, Present and New Directions*, in: Emma Waterton (ed.), *The Palgrave Handbook of Contemporary Heritage Research*, New York 2015, s. 1–17.

31 Smith (pozn. 29), s. 50, 58.

32 Sørensen – Carman (pozn. 17), s. 18. – Harvey (pozn. 26), s. 324. – Waterton – Watson (pozn. 30). – Helaine Silverman – Richard W. Hallett, *Cultural Heritage under the Gaze of International Tourism Marketing Campaigns*, in: William Logan (ed.), *A Companion to Heritage Studies*,

Globální a poměrně rigidní model světového dědictví UNESCO je v mnoha směrech omezený, a je proto nahlížen ze strany heritage studies vesměs kriticky.³³

Určitým myšlenkovým předělem v chápání *heritage* se stalo pojetí kulturního dědictví jako sociálního procesu, v němž dědictví vzniká vůlí a aktivitou komunit. Toto stanovisko odmítá jádro dědictví v objektech a jejich materialitě.³⁴ Je-li kulturní dědictví proces, pak není jen konstruováno (jako přisouzení hodnoty), ale samo aktivně vytváří hodnocené znaky. Proces kromě toho nemůže mít individuálního, a vlastně žádného vlastníka a z hlediska aplikace je mentálním modelem. Takový proces je nesporně výrazem moci a ovlivňuje interpretaci minulosti a identity. Přinejmenším v evropském prostředí lze zaznamenat i u památkové péče posun k pojetí kulturního dědictví od objektu k procesu.³⁵ Ovšem památková péče vždy bude řešit fyzický objekt prostřednictvím konajícího subjektu.³⁶ Památková péče samotná je procesem kontinuálního přehodnocování, uchovávání a užívání fyzických artefaktů, přičemž se nutně zabývá také výkladem toho, co je památka, i motivací pečovateli.³⁷ CHS se právě na tyto otázky omezuje a proces kulturního dědictví charakterizuje jako proces rozvoje života komunity.³⁸ Odtud rozvíjí rozlišení oficiálního (státem vymezeného) a neoficiálního (komunitami a jedinci utvářeného) kulturního dědictví, přičemž právě vztah komunit ke kulturnímu dědictví jako faktor jeho formování řeší v podstatě antropologicky.³⁹ Všeobecně můžeme konstatovat, že čím extenzivnější je koncipování kulturního dědictví jako dědictví veškeré kultury, tj. rozsáhlého souboru s pružnými hranicemi, tím více jako objekt zkoumání navádí k velmi povšechnému přístupu a základní klasifikaci takového dědictví, a potažmo maximálně k návrhům politické koncepce, zatímco řešení úkolu praktické péče o takový fenomén či konglomerát zůstává bez návrhů. CHS se jimi rozhodně nezabývá.⁴⁰

Jestliže kulturní dědictví zakotvuje v naší praktické péči jako zčásti umělý až politický pojem, pak pojem památky je domácím památkářům naprosto vlastní, a díky jeho tradici mu rozumí nejen odborníci, ale i veřejnost. To samozřejmě neznamená, že se neobjevuje celá řada nedokonalých vysvětlování a redukcí v chápání jeho souvislostí. Především však pojem památky není statický a uzavřený a v posledních desetiletích probíhá intenzivní diskuze o jeho rozšiřování pod tlakem potřeb praxe. V teoretickém zpracování je přejímán úzus, že památka je společenský konstrukt, projev hodnotového vztahu mezi historickým objektem

a současným subjektem. Vzniká opakovaným dobovým procesem přisouzením památkové hodnoty, jejíž složky ani zdaleka nereflektují jen znaky materiální. Vznik hodnot a památek je odvozován z principu lidských potřeb, respektive lidských práv.⁴¹ Uvedené pojetí koresponduje s někdy složitě konstruovanými teoriemi CHS, které se jej však snaží klasifikovat jako omezené a překonané.⁴² Je pravdou, že objektem se v památkové péči pragmaticky rozumí hmotný jev, artefakt a jeho prostředí a působení. Ovšem právě participace na procesu zprostředkování hodnot památky přesahuje její vnímání skrze materiální povahu. Zároveň platí, že památka není jakýmkoliv projevem kultury, je pouze jednou ze součástí mnohem rozsáhlejšího kulturního dědictví.⁴³ Památky a kulturní dědictví jsou prostě rozdílné objekty zájmu, a tudíž zakládají jiný předmět činnosti a užívané metody.

Další překážkou očekávatelné provázanosti a spolupráce oborů lze pojmenovat jako vymezení se CHS vůči památkové péči a současně nedostatečnou znalost její praxe, respektive zásadně odlišný vztah k praxi péče o kulturní dědictví.⁴⁴ Koncept heritage studies, který je patrně tím nejprotichůdnějším ve vztahu k činnosti památkové péče a který je v rámci CHS stále velmi pozitivně přijímán, je tzv. *authorized heritage discourse* (AHD) neboli zmocněný oficiální diskurs dědictví. Je jím míněn tradiční „západní“ evropský model péče pojímající kulturní dědictví jako věci, kterým je oficiálně expertně přisuzována hodnota, spatřovaná obzvláště v materiální podobě, monumentalitě a estetickým působení. Tímto procesem je kulturní dědictví údajně využíváno jako politický nástroj, a to zejména k demonstraci národního statusu, „přivlastňování minulosti“ či upevňování společenské soudržnosti, vlastní profesní pozice, praxe a institucí. Takto charakterizované působení má být omezující pro možné jiné diskursy svobodně usilující o vyjádření kulturního dědictví jako procesu hledání identity a kulturního přehodnocování komunitami.⁴⁵

Kritika AHD byla aktivisticky a provokativně demonstrována v manifestu zakládané Asociace CHS v roce 2012,⁴⁶ který vyzývá obor ke změně dosavadního studia kulturního dědictví doslova od základů. Jakkoliv ohlasy popsaných soudů a požadavků lze snad druhotně registro-

33 UNESCO pod pojmem kulturního dědictví rozumí v podstatě památky a části přírody (krajiny). Dodatečná kategorie nehmotného kulturního dědictví je značně obsáhově nejasná a tomu odpovídá její reprezentativnost. Laurajane Smith opodstatněně namítá, že globální kritéria světového dědictví se dostávají do konfliktu s podporou místní kulturní diverzity a péče. Srov. Smith (pozn. 29). K tomu též Harrison (pozn. 27), s. 42–67. Problémem může být také ideové štěpení, jako např. vznik ICESCO, viz <https://www.icesco.org>, vyhledáno 10. 8. 2021.

34 Smith (pozn. 29).

35 Formulace, která ilustruje chápání památek jako procesu heritizace, nahrazuje otázku „co“ otázkou „Kdy je tam kulturní dědictví?“, nebo mluví o památce jako „zprávy“. Claudine Houbart – Stéphane Dawans. *Conservation ethics in the 21st century: towards an extended toolkit*, in: Ursula Schädler-Saub – Bogusław Szmygin (edd.), *Conservation ethics today: Are our conservation-restoration theories and practice ready for the 21st century?*, Florence – Lublin 2019, s. 54–60.

36 Samotný subjekt může být ale dle Foucaulta ovlivňován „biomocí“.

37 Kategorii vyjadřující základního hybatele tohoto procesu je památková hodnota propojující hmotné i nehmotné znaky s porozuměním subjektu i komunitě. Více než stoletým příkladem systémového zpracování této skutečnosti je Rieglova axiologie. Její podstatná hodnota stárí byla nikoliv náhodně postmoderně interpretována jako „hodnota v procesu“. Viz Wilfried Lipp. *Vom modernen zum modernen Denkmalkultus? Aspekte zur Reparaturgesellschaft*, in: Wilfried Lipp – Michael Petzet (edd.), *Vom modernen zum postmodernen Denkmalkultus? Denkmalpflege am Ende des 20. Jahrhunderts*, München 1994, s. 6–12.

38 Smith (pozn. 29). Z uvedeného mimoto vyplývá, že CHS nejsou jakousi prvotní fází řešení procesu péče o kulturní dědictví, na kterou památková péče teprve navazuje.

39 Harrison (pozn. 27) s. 14–20.

40 To, že si některé takové zásluhy (za řešení problematiky krajiny, vztahu kulturního dědictví a klimatické změny, památkových koncepcí EU a dokonce budování míru) CHS přivlastňuje, nemůže popřít, že tyto praktické kroky se už dávno staly památkářskou agendou bez vlivu heritage studies. Sørensen – Carman (pozn. 17), s. 23.

41 Vít Jesenský (pozn. 21).

42 Harrison (pozn. 27), s. 110–118.

43 Z toho jasně vyplývá neustálené užívání pojmu heritage, kterým část odborné i laické veřejnosti legitimně rozumí památky a část celé kulturní a někdy i přírodní dědictví.

44 CHS si přitom toto omezení do budoucna uvědomuje. Srov. Witcomb – Buckley (pozn. 7), s. 570.

45 Autorkou daného konceptu je Laurajane Smith, která jej ve své vlivné knize *Uses of Heritage* (pozn. 29) rozpracovala do nekompromisní podoby.

46 Viz pozn. 12.

■ Poznámky

New Jersey 2015, s. 176–188. Ovšem v našich zemích i střední Evropě lze pochybovat o rozhodující roli ekonomických faktorů při utváření kulturního dědictví včetně památek.

vat v některých památkářských úvahách,⁴⁷ všeobecně se dá říci, že se s řešením památkové péče minuly.⁴⁸ Důvodem však nejspíše nebyla a není rozdílná díkce ani odlišnost institucionální, ale především difference předmětová a metodologická. Nicméně musíme připustit, že zmíněné problematizování tradičního centralistického a normovaného postupu péče o památky včetně jejich určování by její profesionální obor neměl ignorovat a naopak by měl usilovat o jeho reflexi.

O hlavním rozdílu, kterým je předmět obou oborů, již byla řeč, neméně zásadní je ale rozdíl v přístupu k praxi, respektive praktické péči o kulturní dědictví. CHS jsou fakticky oborem vědním, jejich praxí je tedy výzkum. Praktickou péči o kulturní dědictví nejen nerealizují, ale jen omezeně se věnují její metodologii, a to buď jako přebíranému zdroji poznání,⁴⁹ nebo výjimečně přicházejí s návrhy z oblasti strategie a politiky.⁵⁰ I zde jde ovšem převážně o natolik paušální nástiny a vize, že jejich aplikovatelnost je problematická a neprezentuje se v publikacích. Příčinu absence konkrétního využití spatřuji v tom, že heritage studies programově nerespektují, respektive si neosvojují realitu praxe péče, aktuální stav personální, institucionální, metodický, finanční ani stav řízení.⁵¹ Zjednodušeně řečeno, CHS se zabývají tím, co je kulturní dědictví, jak je zkoumat a popřípadě jaké by z toho měly vyplývat cíle, ale nikoliv tím, jak cílů dosáhnout nebo jak s tímto dědictvím v současné situaci dále nakládat. Na druhou stranu nelze popřít, že stav kulturního dědictví a debatu o nakládání s ním alespoň druhotně sledují a v určité míře reflektují.⁵²

CHS přejímá metody řady vědních disciplín, naprosto dominantní je však východisko v kulturní či sociální antropologii nebo etnologii.⁵³ Způsoby zkoumání sociálních hodnot včetně terénních nebo kvalitativních výzkumů jsou často kreativní (např. měřitelnost sociálního nebo ekonomického dopadu) a daleko přesahují klasické zkoumání památkové hodnoty památkovou péčí. Lze říci, že přístup CHS ke kulturnímu dědictví je zevrubný, komplexní, nikoliv pouze historickovědní, odkazující na respektované názorové doktríny apod. Specifická integrace mnoha oborových názorů a návodů v CHS jasnou metodu nemá, pokud za ni nebudeme považovat diskusi nebo nejobecnější komunikaci.⁵⁴ Heritage studies jsou utvářena jednoznačně jako sociálněvědní (eventuálně humanitní) disciplína, čemuž odpovídají i výstupy. Přejímané i vyvozené názory však vesměs nejsou nijak zpětně konfrontovány s praxí nakládání s kulturním dědictvím, doplněny empirickým výzkumem.⁵⁵ Pokud už se v rámci CHS objeví empirický výzkum (nejčastěji kulturně antropologický, etnologický

či kulturně geografický) jako zdroj vlastního poznání, jsou to téměř vždy případové studie, samy o sobě legitimně limitované prostředím, časem i metodou.⁵⁶

Oproti tomu památková péče není oborem vědeckým, ale především praktickým, i když výzkum je jeho nedílnou součástí. Cílem památkové péče je realizace hodnotového vztahu k památkám, intervence. Také památková metodologie je stále obtížněji definovatelná, nicméně syntéza základních zásad a metodických postupů je propracována i rozvíjena.⁵⁷ Vzhledem k druhové rozmanitosti činností péče o památky (poznávací, dokumentační, technické, komunikační, správní a řídicí atd.) jde o podstatně rozsáhlejší a komplikovanější proces, který není lehké systematizovat. S tím souvisí mimo jiné zcela rozdílná odpovědnost a zřetel étosu metodologie památkové péče a CHS.

Jak již bylo předesláno, opakovaná kritika expertního systému památkové péče ze strany CHS⁵⁸ je bohužel znevěrohodňována jejich malou znalostí skutečného stavu praxe péče o památky. Mezi odborníky v CHS fakticky nenajdeme praktické památkáře, ale platí to i obecně. Je proto vhodné přiznat i určitý podíl samotné památkové péče na daném stavu. Skutečná a hlavně aktuální praktická památkářská činnost není totiž dostatečně analyzována a prezentována (v textech, odborných debatách ani vzdělávání).⁵⁹ To přispívá k tomu,

■ Poznámky

47 Např. Gustavo Araoz, Protecting heritage places under the new heritage paradigm and defining its tolerance for change: A leadership challenge for ICOMOS, in: Wilfried Lipp (ed.), *Conservation turn-return to conservation: Tolerance for change – limits of change. Session I*, Firenze 2012, s. 47–52.

48 Poměrně ojedinělý a ne zcela přesvědčivý pokus o kompromis mezi AHD, zmírněným jako „konvenční přístup k péči“ o památky, a pojetím heritage studies byl učiněn v užší problematice vzdělávání. V daném textu je mimo jiné náležitě zdůrazněna role památkové péče jako lidského práva a etické mise. William Logan – Gaminí Wijesuriya, The New Heritage Studies and Education, Training, and Capacity-Building, in: Logan (pozn. 32), s. 557–573.

49 Typicky to platí pro problematiku turismu a ekonomizace kulturního dědictví. Emma Waterton – Steve Watson, Framing theory: toward a critical imagination in heritage studies, *International Journal of Heritage Studies* 19, 2013, No. 6, s. 546–561.

50 Možná nejvěcněji působí návrh výzkumné analýzy a inovačních doporučení ohledně škály oblastí přírodního i kulturního dědictví a činností péče o ně. Viz Rodney Harrison, Beyond „Natural“ and „Cultural“ Heritage: Toward

an Ontological Politics of Heritage in the Age of Anthropocene, *Heritage & Society* 8, 2015, No. 1, s. 24–42. Výsledky výzkumu Heritage Futures se už tak využitelné nezdají (pozn. 28).

51 Např. Harrison (pozn. 50), s. 32. – Amy Clarke et al., Forum: Reflecting on the Politics of Patrimony, *Fabrications* 28, 2018, No. 2, s. 256–271. – 2012 *Manifesto* (pozn. 12).

52 Dokladem jsou programy konferencí ACHS. První výzvy k nutnosti zapojit se do návrhů řešení nakládání s kulturním dědictvím dle principů CHS už však byly vysloveny. Witcomb – Buckley (pozn. 7). – Harrison (pozn. 50).

53 Možná se jedná přímo o aplikovanou kulturní antropologii. Paola Filippucci, Heritage and Methodology. A view from social anthropology, in: Sørensen – Carman (pozn. 17), s. 319–325. Nikoliv náhodou jsou dalšími teoretiky CHS archeologové, oborově blízcí antropologii. Mezi sociálními, respektive humanitními vědami je ostatně etnologie a kulturní antropologii přiznávána zásadní role v definování kultury jako rámce lidské zkušenosti. Viz David Krámský, *O povaze humanitních věd*, Liberec 2008.

54 Sørensen – Carman Carman (pozn. 17). Každopádně metody, nebo jen vědecké metody používané v critical heritage studies se nedají ztotožnit s heritage science, která zahrnuje především technický a přírodovědný výzkum. Viz např. časopis *Heritage Science*, <https://heritagesciencejournal.springeropen.com>, vyhledáno 30. 4. 2021.

55 Některé texty ani nepopírají ignorování klasických empirických a na objekty zaměřených výzkumů. Waterton – Watson (pozn. 30), s. 2. Bez empirických dat o kvalitě a zároveň přínosech oboru nelze pochopitelně mluvit o efektivitě a také udržitelnosti památkové péče. Viz např. Kate Clark (ed.), *Capturing the Public Value of Heritage. The Proceedings of the London Conference*, 25–26 January 2006, Swindon 2006, zvl. kap. The Instrumental Benefits of Heritage, s. 33–62.

56 Tato skutečnost koresponduje s minimálním zájmem CHS o řešení praktických postupů péče o kulturní dědictví. Výjimkami alespoň částečně propojujícími teoretické a metodologické vyvozování s antropologickým výzkumem jsou již zmíněná *Uses of Heritage* (pozn. 29) a *Heritage. Critical approaches* (pozn. 27). K odlišnému památkářskému pojetí empirického zkoumání konkrétního případu viz Jakub Bachtík – Vít Jesenský – Alena Nachtmannová, Mladoboleslavský Templ – dějiny památkové obnovy, *Zprávy památkové péče* LXXVIII, 2018, č. 6, s. 547–564. – Jakub Bachtík – Vít Jesenský, Mladoboleslavský Templ – hodnocení památkového zásahu, ibidem, s. 565–577.

57 Na mezinárodní úrovni je představitelem takového výzkumu *Theophilos* – vědecký výbor pro teorii a filozofii konzervování a restaurování ICOMOS, domácím příspěvkem je např. tvorba metodik památkové péče.

58 Nejde samozřejmě o odmítání památkové péče jako celku. Viz Smith (pozn. 29). – Harrison (pozn. 27).

59 Většina výzkumů se soustředí na památky jako „výsledky“ památkové péče. V tuzemském prostředí je to zcela jednoznačné, včetně širších dopadů. Ve vyspělých zahraničních státech je situace lepší díky vzdělávání, výzkumu, podílu akademických institucí na památkové péči.

že badatelé i další zainteresovaní zájemci a funkcionáři, kteří nejsou činní v památkové praxi, si upevňují zkreslený obraz o její každodenní činnosti.⁶⁰

Odmítnutí znaleckého přístupu v památkové péči dle představ CHS je nesmyslné,⁶¹ ovšem zařazení poznání a realizování zájmů místních komunit do expertnosti, a to i formou participace, je potřebnou výzvou (viz dále).⁶² Do jaké míry mají ale komunity sloužit kulturnímu dědictví, nebo kulturní dědictví sloužit komunitám? Konkrétně: Jak je to s prosazovanou rolí komunit v praktické péči o památky v ČR? Ve skutečnosti jsou iniciátory i realizátory v naprosté převaze individuální vlastníci, v menší mě „komunity“, u nás však až na výjimky vlastně instituce či správní orgány (církev, obec, stát v zastoupení). Tito jedinci samozřejmě nekonají jen z individuálních potřeb, ale také pod vlivem společenského vědomí (být přitom ve smyslu vymezeného či fixovaného právně). Tento celospolečenský vliv ale CHS očividně nemají na mysli, jeho státní zajišťování dle různých prohlášení považují za etatismus a „komunitnost“ staví proti němu.⁶³ Takovým zajišťováním je samozřejmě i naše státní památková péče, která je opravdu prováděna jako expertní a úřední. Památkáři nejen u nás pracují v lokálním realistickém měřítku s konkrétními budovami a lidmi. S lidmi pak pracují nikoliv jako se studijním materiálem či fenomény, ale jako s nezbytnými uskutečňovateli záměrů. S nimi téměř vždy přicházejí vlastníci či uživatelé a památková péče je pouze usměrňuje (ano, často i omezuje). Jestli tak činí odůvodněně ve prospěch společnosti, je třeba samozřejmě stále ověřovat.

Každý, kdo se začne seznamovat s texty, monografiemi či kratšími příspěvky oboru CHS, narazí na zjevný fakt, že většina citovaných textů pochází z anglosaských zemí, a následně vychází dominantně z jejich historie, tradice a kulturního vývoje.⁶⁴ CHS silně inklinují ke globálním závěrům, přitom ale zdůrazňují zásadní roli kulturního pluralismu pro utváření kulturního dědictví. Jak se však tyto postuláty shodují s až netolerantním prosazováním problémů, které mnohdy v ostatních částech světa skutečnými problémy prakticky nejsou?⁶⁵ Kritika, prosazovaná univerzalistická hodnocení a návrhy pocházející z výrazně nesusoudržných kulturních prostředí nás rozhodně nutí k zamyšlení, zda by se proklamovaný respekt ke kulturnímu pluralismu neměl projevit i v respektu k hodnotově a metodologicky odlišným systémům a praxím památkových péčí. Zdá se, že v angažovanosti odsudku evropocentrismu a západního kolonialismu CHS zapomněla řešit, jak má být dále pojímáno kulturní dědictví a péče o ně v samotné Evropě.

A ještě jeden sporný argument CHS, který se objevuje i u představitelů souvisejících disciplín a institucí, je možné problematizovat. Řada tzv. komunitních, antidirigistických a decentralizačních řešení je doporučována vlastně bez připuštění možnosti, že státní, demokratický, odborně nezávisle garantovaný systém péče o kulturní dědictví může dnes fungovat, kombinovat přínos tradice a kontinuity a být přitom flexibilní. Nebo dokonce že právě on může být zárukou spravedlivé reakce na potřeby současné společnosti, ručitelem lidských práv.⁶⁶ Principiálně v demokracii slouží profesionálové ve službách státu společnosti, komunitám, proto by bylo velmi sporné ponechat některé služby, včetně památkové péče, neznámému voluntaristickému řešení.

Jestliže jsme se zabývali odlišnostmi v přístupu k praxi péče o kulturní dědictví, je vhodné alespoň ve stručnosti připomenout rozdílnost v teorii oborů. Samozřejmě zde nejde o rozbor, který by si tato problematika zasloužila, spíše půjde o dílčí postřehy. Úvahy o vztahu teorií těchto dvou interdisciplinárních „oborů“ komplikuje jejich značně dynamická povaha. CHS jsou velmi složitým konceptem s nevyhraněnou praxí a poněkud rozvolněnými cíli. Jejich výstupy do značné míry samy působí jako teorie. Podle mého názoru CHS jako takové nemají jednotnou teorii, ale hojnost teoretických postulátů a tvrzení korespondujících se specifickými aktivitami či řešenými problémy: teorie podstaty kulturního dědictví, teorie vztahu komunit ke kulturnímu dědictví, teorie uplatnění kulturního dědictví ve veřejném prostoru apod. Lze také uvažovat o odpovídajících výsecích teorií jednotlivých disciplín podílejících se na CHS. Každopádně by bylo možno konstruovat teorii transdisciplinárního jádra CHS. Nejpravděpodobněji by se odvíjela od klíčové úlohy CHS – tj. vymezování toho, co je kulturním dědictvím, jak vzniká a jak působí. Teorie CHS je tedy do značné míry teorií kulturního dědictví, teorií sociálně (humanitně) vědní a objevují se v ní silně kulturně antropologické rysy. Šíře kulturního dědictví má za následek velkou neohraničenost toho, co je jeho teorií, a přivádí zobecnující teoretické konstrukce až na hranici uchopitelnosti a využitelnosti, např. i v památkové péči. Toto shrnutí bylo v podstatě potvrzeno i v klasifikaci teorií v CHS, která zprostředkovává velice komplexní náhled na kulturní dědictví v jeho sociálních, kulturologických, antropologických, psychologických a ekonomických souvislostech. Cílem je ale pouze determinování dalšího tematického směřování heritage studies a souvisejícího výzkumu, být

■ Poznámky

Srov. Vít Jesenský, Kontexty památkové péče jako kategorie utváření její teorie, in: Ludmila Hůrková – Dalibor Prix, *Teoretické základy památkové péče na prahu 21. století*, Praha 2019, s. 61–62. – Vít Jesenský, *How do we know the state of heritage conservation? On the issues of analysis and self-reflection of conservation field*. Dostupné z: https://www.academia.edu/44790391/How_do_we_know_the_state_of_heritage_conservation_On_the_issues_of_analysis_and_self-reflection_of_conservation_field_prezentace_na_konferenci_ACHS_2020, vyhledáno 10. 8. 2021.

⁶⁰ V CHS to lze doložit řadou poctivých pokusů o syntézu poznatků z mezinárodních dokumentů a chart, dokumentů a konceptů UNESCO, eventuálně syntéz historického vývoje památkové péče, ze kterých činí závěry s tím, že je považují za objektivní vystižení stavu a činnosti oboru. Postrádáme zde ale odkazy na teoretické a metodologické texty respektované v disciplínách obnovy a restaurování, zcela opomenuta zůstává práce vědeckých výborů ICOMOS, výsledky pracovních skupin ICOM CC atd. Příkladem rozvíjení nepřesné interpretace skutečnosti ze strany CHS je přeceňování role světového dědictví UNESCO v památkářské praxi.

⁶¹ Např. podle něj byla označena tzv. ortodoxní a neortodoxní péče. Jeremy C. Wells. Stakeholders We Trust: Changing the Ontological and Epistemological Orientation of Built Heritage Assessment through Participatory Action Research, in: Boguslaw Szmygín (ed.), *How to Assess Built Heritage? Assumptions, Methodologies, Examples of Heritage Assessment Systems*, Lublin – Florence 2015, s. 249–265.

⁶² Wolfgang Baatz, On principles and objectivity, in: Ursula Schädler-Saub – Boguslaw Szmygín (edd.), *Conservation ethics today: Are our conservation-restoration theories and practice ready for the 21st century?*, Florence – Lublin 2019, s. 69.

⁶³ Amy Clarke et al. (pozn. 51). – Smith (pozn. 29).

⁶⁴ V bezmála všech článcích se odkazuje na literaturu z daných zemí, výjimečně na pár titulů přeložených do angličtiny. Přiznávají to dokonce i některé texty z oboru CHS, viz Harrison (pozn. 27), s. xiii. Zajímavé srovnání nabízí pracovní výzkumná zpráva zahraničních kolegů pokoušející se o shrnutí aktuálního působení CHS, přičemž volili postup dle zemí, takže neupřednostňovali anglosaský diskurs. Viz Alexandra S. Kolesnik – Aleksandr V. Rusanov (pozn. 24).

⁶⁵ Nejfrekvencovanějším příkladem jsou odkazy na roli domorodých australských Aboriginců a omezování jejich specifického kulturního dědictví, které se staly opakovaným předmětem výzkumu a potažmo argumentem o potřebě změny celosvětového pohledu na koncept kulturního dědictví. Viz Smith (pozn. 29). – Harrison (pozn. 27).

⁶⁶ Toto je situace památkové péče v kontinentální Evropě (s výjimkou současného Maďarska), kde jsou památkové péče v strukturách států pevně ukotvené, respektované a bez závažného odtržení od společenského vývoje či faktických uživatelů památek. To neznamená, že péče

i jen nakročení k využití v praxi péče o kulturní dědictví se neřeší.⁶⁷

Samotnou teorii památkové péče jsem se pokusil systematicky vyložit poměrně nedávno.⁶⁸ Tato teorie naopak vychází ze zobecnění praktické péče o poměrně jasně určený objekt (a s ním související subjekt), takže je mnohem více provázána a ovlivněna tím, čemu říkáme metodologie.⁶⁹ Přesto může být teorie kulturního dědictví pomocníkem při zkoumání širšího smyslu památkové péče. Poskytuje totiž modely systematizace alternativních pojetí kulturního dědictví aplikovatelné i pro památky. Myšlenky CHS do teorie památkové péče pronikají, ale zvláště zahraničními památkáři jsou využívány realisticky a nejčastěji rozpracovávány do praktického postupu hodnocení.⁷⁰ V rámci hledání univerzálního nadhledu se teoretické úvahy CHS obracejí k filozofii, která se kriticky vymezuje vůči moderně (hlavně k poststrukturalismu), jež se zabývá mocenským vlivem vědění na diskurs (Foucault), popřípadě kritikou evropského racionalismu, kritikou vylučující identity (Deleuze).⁷¹ Zároveň je možno v uvažování CHS vnímat působení tradice angloamerické analytické filozofie, ve které je důraz kladen na empirickou zkušenost, jazykový rámec a logiku, nikoliv na filozofii kategorií a konstruktů, jak ji představuje kontinentální filozofická tradice, ovlivňující naopak západo- a středoevropské teoretizování o péči o památky, jejich hodnotách atd. Obecně jádrem heritage studies jsou otázky epistemologické, zatímco v památkové péči především axiologické.

I přes výše předestřené oborové nesoulady jsou CHS přínosná památkové péči v mnoha oblastech. Nezpochybitelným vkladem je jejich soustavný výzkum a diskuse o podstatě, vzniku a funkci kulturního dědictví.⁷² Také památková péče řeší v rámci své teorie problematiku původu a smyslu památek, která by měla představy CHS minimálně reflektovat. Nemyslím, že by ze strany památkové péče měla být důsledkem zásadní proměna představ o tom, co je památka (jako pouze dílčí část kulturního dědictví), ale důslednější konceptualizace a rozšiřování pojmu památky. Heritage studies mohou památkářům pomoci pochopit a docenit větší klastř dílčích památkových hodnot, předně hodnot sociálních. Podobně lze u CHS najít poučení i praktickou pomoc s oborovými přesahy do širšího kontextu, se systematickým přístupem k zapojení památkové péče do komplexní péče o památky jako součásti kulturního dědictví, s prohloubením interdisciplinarity, zvláště ve výzkumu, a v prvé řadě s plánem a metodami výzkumné analýzy kvality památkové péče, která citelně chybí nejen v domácím prostředí. Výše uvedenou podporu

mohou heritage studies nabídnout především díky rozvinutým rozmanitým výzkumným metodám a strategiím kvantitativního, ale zejména kvalitativního výzkumu.

Respekt a profesionální zabývání se komunitami jako nejpodstatnějšími realizátory vztahu k památkám či kulturnímu dědictví je jasným společným zájmem památkové péče a CHS. V porovnání s CHS je to vlastně památková péče, která zaostává v záměrném systematickém rozvoji péče o komunity a jejím metodologickém vymezení.⁷³ I v tom bychom se jako památkáři mohli od heritage studies leccos přiučit. Rovněž v angažování expertů jsou CHS podnětné. Jádrem jejich řešitelů nejsou sice z podstaty předmětu historikové umění a architekti, ale různorodost dalších disciplín společenskovědních a humanitních zapojujících se do diskuse a výzkumu je u nich mimořádná, stejně tak jako vůle brát do úvahy i mnohem širší interdisciplinární diskurs.

Je zajímavé sledovat, jak Asociace CHS začíná institucionálně a v globálním koncepčně ideovým pohledu na problematiku kulturního dědictví konkurovat ICOMOS a ICOM, které památková péče stále chápe jako své nejsilnější mezinárodní vědecké a profesní pilíře. Navíc ACHS, obzvláště v objektu svého zájmu, možná více rezonuje s potřebami UNESCO než výše zmíněné organizace.⁷⁴ Není proto divu, že i památkáři začali CHS využívat jako relevantní platformu pro diskutování nových výzev, jakými jsou kupříkladu vzdělávání nebo interdisciplinární spolupráce.⁷⁵ Ještě jednoznačnějším příkladem je péče o krajinu a prostředí. Dosavadní metody a také instituce památkové péče na ni nestačí. Jako nezbytné se ukazuje vyšší, naddisciplinární i nadresortní řešení, možná právě za pomoci využití rámce CHS.

CHS, jimž je vlastní nadresortní uvažování a směřují spíše k syntéze kulturního dědictví, představují jistě potřebnou koncepci, současně takové rozkročení přináší nebezpečí přílišného zobecnění a teoretičnosti a logicky směřuje k akademičnosti. V konkrétní realitě však potřebujeme praktická řešení a právě propojovací krok k nim od obecné teorie je největším kamenem úrazu. Částečné návrhy i realizace vznikají na úrovni globální a řekněme strategické (mimo jiné v UNESCO, ICOMOS, ICOM atd.), mnohem méně na úrovni národní. A ta je zásadní vzhledem k regionální specifičnosti kultury a rovněž výkonnému zázemí (instituce, financování, vzdělávání). Pro ČR bychom proto, a to nejen z pohledu památkové péče, potřebovali intenzivnější utváření domácí základny CHS (badatele se zázemím, organizaci, projekty, studium), ale zároveň jejich transdisciplinární propojení s odborníky a in-

stitucemi z praxe, a to včetně orgánů výkonné moci a správy. Mezi těmito odbornými složkami hraje významnou roli NPÚ. Jinak řečeno, CHS, pokud by se rozvinula, by mohla být dobrým základem, ale pro aplikovatelnost jejich snah (a potažmo obhájení jejich rozvoje) by musela vstoupit do praxe (včetně politiky) věcněji. Je nicméně otázkou, zda by vzhledem k potřebě vystoupení z akademické sféry takto

■ Poznámky

o památky je zde bezproblémová a nemusí se mýt na pozoru před konzervatismem, nesebekritičností a uzavřeností, ale opouštět či likvidovat systém expertně garantované kontinuální a systematické státní památkové péče považuji za pošetilost.

⁶⁷ Waterton – Watson (pozn. 49).

⁶⁸ Vít Jesenský (pozn. 21).

⁶⁹ Především je to dáno vlivem profesního zázemí a východisek autorů teoretických stanovisek památkové péče. Pro autory teorií heritage studies platí ovlivnění jejich kmenovými vědeckými disciplínami. Tim Winter (pozn. 29), s. 9. Klasickou ukázkou různého chápání teoreticko-metodologické kategorie různými disciplínami či hledisky je autenticita, v památkové péči reformulovaná v rámci diskuse o Dokumentu o autenticitě z Nara 1994 a stále v rámci oboru upřesňovaná, v CHS zkoumaná značně mimo tento rámec. Např. Qian Gao – Siân Jones, Authenticity and heritage conservation: seeking common complexities beyond the 'Eastern' and 'Western' dichotomy, *International Journal of Heritage Studies* 27, 2021, No. 1, s. 90–106.

⁷⁰ Typickou ukázkou jsou články ve sborníku Boguslav Szmygín (pozn. 61). Také Stefan Belishki – Susan Corr, Reflections on Conservation-Restoration Practice Today. A European Perspective, *Protection of Cultural Heritage* 8, 2019, s. 15–28.

⁷¹ Smith (pozn. 29). – Waterton – Watson (pozn. 49), s. 554–555.

⁷² Za poněkud přehnané považuji tvrzení, že se touto problematikou mimo CHS žádný akademický obor nezabývá. – Harrison (pozn. 27), s. 8.

⁷³ Otázka role komunit v památkové péči v souvislosti se stavem současné individualizované, hodnotově a názorově diverzifikované společnosti je samostatným neřešeným tématem teorie a metodologie památkové péče. Rozhodně by bylo vhodné se mu věnovat. Např. definování „heritage community“ v Úmluvě o hodnotě kulturního dědictví pro společnost z Fara 2005 je ve své univerzálnosti nepoužitelné.

⁷⁴ Je vcelku pochopitelné, že se CHS s dosavadním působením UNESCO v péči o kulturní dědictví neztotožňují. Winter (pozn. 29).

⁷⁵ Byl to i můj případ, když jsem v jednom z prvních ročníků časopisu IJHC publikoval stať o metodologii průzkumu a dokumentace památek. Viz Vít Jesenský, Systematic Continuous Heritage Recording in The Field, *International Journal of Heritage Studies* 4, 1998, No. 3–4, s. 187–196. Dalším dokladem je účast památkářů na konferencích ACHS.

vou funkci mohla a byla ochotna plnit. Už by totiž nešlo o studia, ale péči o kulturní dědictví.

Stěží lze říci, zda CHS mají ambice být oborem plně zastřešujícím kulturní dědictví.⁷⁶ V komplexnosti výzkumu podstaty kulturního dědictví a v uvědomování si jeho významů jsou jednou z možných cest moderního interdisciplinárního holistického postupu k porozumění a interpretaci tohoto dědictví. Představují strategii, jež čerpá z velké otevřenosti a neopomíjí roli participace jedinců a komunit na všech úrovních péče. Proto lze heritage studies uvítat jako případnou variantu zprostředkovávání odborných a společenských souvislostí památkové péče, které mohou být podnětem pro sebereflexi profese i oboru, uvažování o jejich významu, smyslu a odpovědnosti. Rozhodně nelze CHS považovat jen za zajímavý kontext ležící mimo pole zájmu památkové péče.⁷⁷ Přes výše zmíněné se ale domnívám, že critical heritage studies lze stěží pokládat za možnou přímou základnu teorie památkové péče. Chybí jim k tomu znalosti skutečné reality památkové péče, zvláště vazba na praktické nakládání s kulturním dědictvím včetně technologií a ekonomiky.

Bez analýzy oborové praxe a ověřování v ní obecných ideí a vizí, bez metodologie nelze přitom tvořit teorii památkové péče.⁷⁸ Zdá se proto, že z hlediska památkové péče zřejmě více než výzkum critical heritage studies potřebujeme výzkumnou instituci a samozřejmě badatele zabývající se teorií a metodologií památkové péče a mající pevnou vazbu na památkovou praxi. Jde o otázku strategie výzkumu v památkové péči (v čele s NPÚ).⁷⁹

S ohledem na potenciál multioborové spolupráce je ke škodě všech stran, že v ní prozatím shledáváme spíše dichotomii než dualismus, že prakticky neexistuje rozvinutý diskurs nebo alespoň dialog critical heritage studies a památkové péče. Rozhodně schází v domácím prostředí. Naše památková péče potřebuje totiž intenzivněji vstupovat do konfrontace, naslouchat, hledat dialog, mnohostrannější náhled, zapojovat se do interdisciplinárních aktivit. Věřím, že nám to minimálně pomůže s kýženou sebereflexí, vymežováním toho, co je památková péče a co je pro ni specifické, mimo jiné proto, aby se její teorie nerozpustila v univerzalistickém teoretickém diskursu kulturního dědictví.

Článek vznikl v rámci výzkumné oblasti II. Dějiny památkové péče v českých zemích financované z institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje (IP DKRVO) poskytnuté NPÚ Ministerstvem kultury ČR.

Ing. arch. Vít JESENSKÝ, Ph.D.
NPÚ, ÚOP Střední Čechy
jesensky.vit@npu.cz

■ Poznámky

76 Nicméně např. příspěvky na konferenci ACHS tak rozhodně působí.

77 Vít Jesenský (pozn. 59).

78 Nevyvracím skutečnost, že kultura a společenské procesy, jichž je i památková péče součástí, jsou v principu oblastí neexaktní, nenormotvornou, přitom ale interpretační, a že diskuse a názor se mohou stát legitimním zdrojem pro utváření teorie i metodologie. Nicméně bez opory v poznání (a doložené) praxi jsou taková posouzení odsouzena k formálnosti.

79 Z hlediska nároků na výzkumně metodickou kvalitu takového výzkumu jsou CHS pro NPÚ nemilosrdným srovnáním. Neudržitelné je např. minimální zapojení památkářů NPÚ do mezinárodního vědeckého diskursu, nebo alespoň reflektování zahraničních výzkumných poznatků nebo poznatků z příbuzných sociálněvědních oborů. Jak nedávno uvedl Jukka Jokilehto, větší kompetenci v poznávání včetně výzkumu potřebujeme, protože máme málo času na porozumění složitému procesu kultury. Viz *An interview with Dr Jukka Jokilehto* (2021-07-07). Dostupné zde: <https://www.iccrom.org/news/interview-dr-jukka-jokilehto>, vyhledáno 10. 8. 2021.